

VOJNO-ISTORISKI GLASNIK

Period Narodnooslobodilačke borbe je za našu historijsku nauku još uvijek gotovo neiscrпно polje rada. Mogli bismo, štaviše, reći, da čitava jedna socijalistička revolucija, u pogledu svoje društveno-historijske kao i ratne strane, nije još uvijek sistematski obrađena. To je za našu novu i mladu historiografiju i razumljivo. Dugo i naporno teći će proces prikupljanja onog dragocjenog materijala, koji će popuniti praznine između osnovnih kontura, što ih je nauka, izgrađujući historijski lik naše revolucije, već postavila.

»Zbog svega toga — kaže Redakcija Vojno-istoriskog glasnika, preuzimajući dio te zadaće na sebe — pred nas se postavlja kao važan i složen zadatak da, i pored relativno malog broja pisanih dokumenata, u prvom redu damo što detaljniju i potpuniju istorisku građu o događajima iz Narodnooslobodilačkog rata«. (Str. 4.)

Naša NOB predstavlja dragocjen problem, ne samo kao značajan historijski događaj, nego prvenstveno kao objekt naučnog obrađivanja. Pred historičara postavlja se, dakle, uz obrađivanje historije NOB-e i pitanje razračunavanja s onim tendenciozno pogrešnim i krivim obrađivanjem naše narodne revolucije u historijskim i publicističkim djelima izvan granica naše zemlje. I to je jedna od zadaća ovog časopisa.

Nadalje, obrađivanje naše NOB-e predstavlja teoretski doprinos nauci marksizma-lenjinizma. Ono oživljava njeno učenje o državi i revoluciji, te mogućnosti izvođenja socijalističke revolucije u jednoj zemlji bez pomoći izvana, koje je učenje Informibo pokušao da revidira.

Da časopis odgovori svojim namjenama, redakcija postavlja kao preduslov »pun odziv i saradnju u najširem krugu učesnika Narodnooslobodilačkog rata, u Armiji i van nje, kao i kod svih onih koji se bave obradom istorije naših naroda«. (Str. 5.)

Nema sumnje, da pokretanje ovakvog časopisa znači krupan doprinos daljem razvoju naše nove historiografije.

Prvi broj časopisa donosi na prvome mjestu prilog *Bugarska okupacija Makedonije i kratak pregled razvoja Narodnooslobodilačke borbe u Makedoniji do novembra 1945 godine*. Članak je u stvari izvadak iz prve knjige, koju Vojno-istoriski institut priređuje o tom predmetu.

Period od okupacije Makedonije do novembra 1943. dijele pisci na dva dijela. U prvom pokazuju razmjestaj i organizaciju okupacionih snaga, administrativno-političku organizaciju okupirane Makedonije, kao i raspoloženje masa i zločinačko djelovanje okupatora. Tim izlaganjem želi se pokazati, kako okupacija Makedonije nije imala nikakav »oslobodilački« karakter, i kako su u Makedoniji postojali uglavnom isti oni uslovi za dizanje masovnog narodnog ustanka kao i u ostalim krajevima naše zemlje.

Pisci se u izlaganju prvenstveno zanimaju središnjim problemom ustanka u Makedoniji: odnos Bugarske radničke partije (komunista) prema revolucionarnom raspoloženju masa, i odnos između nje i KPJ. Po tom pitanju bugarski vodeći komunisti od početka su svojom teorijom: »jedna teritorija — jedna partija« sankcionirali i podržavali okupaciju Makedonije. Komunisti Makedonije upadaju u protivrječnost:

na jednoj strani pogodni uslovi za dizanje ustanka, a na drugoj nemarksističko shvaćanje, da se treba prijavljivati u okupatorsku vojsku, ostajati po gradovima, a po šumama stvarati komitske jedinice. Ta praksa dovodi do cijepanja.

Već stvoreni partizanski odredi postaju osamljeni i neaktivni, te se u dva navrata raspadaju. Tek u prvoj polovici 1945., dolaskom delegata CK KPJ, druga Svetozara Vukmanovića-Tempa, koji uspijeva da pred makedonskim komunistima prikaže svu štetnost te prakse, partizanski pokret počinje bujati i naglo se razvijati. To je ujedno i predmet drugog dijela članka.

Uz to članak vrlo dokumentirano pokazuje, kako te dvije teorije, dva različita i suprotna poimanja ustanka djeluju u praksi: prikazuje se stvaranje malih partizanskih odreda i kako oni — teorijom o njihovoj neodrživosti u borbi osuđeni na propast — životare i propadaju; i kraj »probugarskih« elemenata u ustanku, te nužnost i uspjeh borbe u Makedoniji.

Članak je^s pisan vrlo pregledno, s mnogo dokumenata, na koje pisci polažu naročito pažnju, pa im daju dosta mjesta. Iako je to izvadak iz knjige, prilog je ipak jedna zasebna, dobro obrađena cjelina. Međutim, citirani detalji o mučenjima u zatvorima nisu najdosljednije uklopljeni u tok izlaganja.

Prof. dr. Metod Mikuš, u svom informativnom prikazu *Italijanska ofanziva protiv Narodnooslobodilačke vojske Slovenije od 16 jula do 4 novembra 1942. godine*, upoznaje nas vrlo detaljno s tokom talijanskih operacija u toj ofenzivi, i s njihovim značenjem za okupatora i partizanske snage.

U članku se najprije pokazuje raspored i jačina talijanskih snaga, zatim počeci partizanskog pokreta, njegovi prvi koraci, stvaranje slobodne teritorije i prve značajne akcije. Porast partizanskog pokreta u Sloveniji prisiljava okupacione vlasti da okončaju ofenzivu na jugu i koncentriraju svoje snage na tom terenu. U ofenzivi uglavnom učestvuju Talijani, s formacijama »bijele garde«, koja se upravo tada i formira. Brojčano stanje Talijana iznosi 75.000, protiv relativno rastrkanih partizanskih snaga u jačini od 2500 do 3000 boraca.

Neprijateljski plan ofenzive sastojao se u tome, da se čitav operacioni prostor razdijeli na posebne jedinice, te da se one pažljivo i detaljno »pročešljaju«. Omjer snaga diktirao je taktiku i kretanje na obje strane: Talijani, svjesni svoje goleme brojčane nadmoćnosti, minuciozno i lagano čiste, dok se partizanske snage orijentišu na manevriranje, ofanzivne udare na »bijelu gardu« i povremene sukobe s neprijateljem.

Pisac dijeli ofenzivu na 11 faza, u kojima pojedinačno prati kretanje, strateški raspored i namjere talijanskih jedinica. Ofenziva počinje napadom na planinu Krim, s namjerom da se partizanima nanese »takav početni udarac, koji će razbiti i dezorganizirati sav neprijateljski front«. (riječ Robottija, koji stvara plan ofenzive), a završava udarom na obronke Gorjanaca.

U članku se pokazuje, kako Talijani od te ofenzive nisu imali mnogo koristi. »Bez sumnje, on je (mislil se na Robottija; E. M.) razbio organizaciju oslobođene teritorije. To je njegov jedini uspjeh, a, s druge strane, i neuspjeh, jer — kako to duhovito u septembru 1942. godine piše drug Kardelj Štabu III. grupe odreda — mi smo se, na taj način u našu korist, »oslobodili oslobođene teritorije«. (Str. 54.) Poslije ofenzive partizanske snage ponovo rastu.

Izlaganje toka operacija popraćeno je u članku prikazima organizacionih i taktičkih mjera partizanskog rukovodstva u Sloveniji. Kretanje neprijateljskih snaga

obrađeno je detaljnije i potpunije, nego li tok borbi, kretanje i djelovanje partizanskih snaga. To je zbog nedostatka domaćih izvora i razumljivo.

Članak je snabdjeven s 5 skica, a završava pregledom upotrebljenih izvora, što je njegova velika odlika.

U članku *Organizacija i razvoj ustanka u srezu danilogradskom od kapitulacije Jugoslavije do oktobra 1941. godine* general-major Boško Đuričković prikazao je, kako se na terenu jednog sreza, početkom ustanka u Crnoj Gori, formiraju najprije male gerilske jedinice i kako one u momentu ustanka prerastaju u krupne formacije.

Pisac prati hronološkim slijedom onu dugo pripremanu organizaciju ustanka, koja počinje odlukom PK KPJ za Crnu Goru, o dizanju ustanka i formiranjem komisije za prikupljanje oružja, što ga je iza sebe ostavljala jugoslavenska vojska.

Stvaranje gerilskih jedinica počinje u maju 1941. i teče kroz prvu polovicu mjeseca juna. U julu izvode one manje akcije na neprijateljske posade. Ove akcije okupljaju oko gerilske jezgre šire mase ustanika. Već 14./15. jula izvodi se napad na Danilovgrad, koji pod jakim pritiskom ustanika pada. Talijani, u formaciji od nekoliko divizija, nadiru od Podgorice; 3.000 ustanika je s te strane osiguravalo oslobođeni Danilovgrad. Nadmoćnost neprijatelja i sabotaža u partizanskoj artiljeriji pokolebali su oduševljenje, s kojim su ustanici stupili u borbu, i oni se povlače. »Ustanak je odjednom splasnuo«. Neprijatelj privremeno dobiva stare i neke nove pozicije, ali se oko gerilskih jedinica okupljaju nove snage, koje od 18. oktobra ponovo prelaze u ofenzivu.

Članak je informativne prirode. Njegov je pisac i sam aktivno učestvovao u rukovođenju ustankom, o kojem piše, pa mnogi detalji u njegovu radu pripadaju ličnim uspomenu. Logički vođena hronologija i detaljno opisivanje organizacije ustanka, navodi nas na pomisao, da se pisac koristio i nekim izvorima, koje nigdje ne navodi.

Dalje slijedi članak potpukovnika Petra Morače, *Organizacioni razvitak Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda u Bosanskoj Krajini u 1941. i 1942. godini*.

»Partizanski odredi Bosanske Krajine — kaže pisac u zaključku — u svom razvoju prošli su sve faze koje karakterišu razvitak partizanskih odreda u našem ratu. Od malih partizanskih odreda, formiranih od strane KPJ u periodu priprema i u samom oružanom ustanku, koji su brojali nekoliko desetina boraca, narastali su odredi koji u svom sastavu imaju čete, a zatim bataljone. U zadnjoj fazi razvitka partizanskih odreda stvara se u njihovom sastavu sve više udarnih četa, a zatim udarnih bataljona, koji već po svojoj organizacionoj čvrstini, borbenoj sposobnosti i pokretljivosti predstavljaju jezgro za prerastanje partizanskih odreda u regularne jedinice. U tom razvitku, partizanski odredi narastaju na veće vojne formacije od nekoliko hiljada naoružanih boraca«. (Str. 109.)

Prerastanje partizanskih odreda od teritorijalnih na regularne jedinice uslijedilo je poslije oslobođenja terena, na kojem su te jedinice djelovale. U toku oslobođenja odredi usvajaju način ratovanja, koji je sasvim svojstven regularnim jedinicama.

Ovaj članak predstavlja jednu zaokruženu i čvrstu monografijsku cjelinu. Pisca je zanimao organizacioni razvoj partizanskih snaga u Bos. Krajini u jednom određenom periodu, pa njegov rad može budućem historičaru razvoja borbi

na tom terenu poslužiti kao dobra i pouzdana podloga. Članak je snabdjeven dobrim zaključkom, ali nije trebalo izbjeći navode, odakle pisac crpi svoje podatke.

U rubrici »Iz naše ratne prošlosti« pukovnik Petar Tomac izabrao je, za našeg ratnog historičara još i danas, jednu od najprivlačnijih tema — Kosovsku bitku. Za svoj članak *Kosovska bitka* pisac se koristio bogatim izvornim materijalom, te je upotrijebio obimnu našu i dijelom stranu literaturu. On je uspio da od »spleta protiv-rječnih odlomaka« (kako sam naziva izvore) odvoji »legendu od stvarnosti« i da riješi »njihove bitne protivrječnosti«.

Pisac prikazuje najprije sastav, strukturu srpske vojske i utvrđuje, da su njena snaga i karakter bili uslovljeni napretkom ekonomske moći feudalne Srbije. Vojska je uglavnom bila sastavljena od »vlastele i vlasteličica«. »Vojska je, dakle, imala klasno obilježje, i u njoj je vladajuća klasa imala u rukama ne samo komandne položaje nego i oružje.« (Str. 112). Klasni karakter srpske vojske u izvjesnoj mjeri je određivao i njene borbene kvalitete. Ona je uglavnom bila zbir raznorodnih i nejedinstvenih kontigenata, pri čemu treba naročito istaći razvijenu individualnost pojedinaca u borbi, zanemarivanje uloge pješaka, nepoznavanje skupne borbe, koja zahtijeva čvrstinu i disciplinu.

Nasuprot takvoj vojsci — pokazuje pisac — stajala je dobro organizirana i disciplinovana turska vojska. Naročito treba istaći janičarske formacije, koje su u borbu unosile vrlo često odlučujuće kvalitete. Pored te prve stajaće vojske (kako pisac naziva janičare) turska vojska bila je sastavljena od spahija, neredovitih konjanika, stalne emirove konjičke garde, pješaka i komore.

U ocjeni turske taktike pisac ističe defenzivno-ofenzivnu koncepciju bitke: pješaci primaju bitku, a konjanici je rješavaju. »Tako su oni (Turci — E. M.) već u doba Kosovske bitke stvorili vojsku koja je svojom organizacijom i disciplinom bila iznad svake druge evropske vojske«, (Str. 115).

Turska vojska u jačini od 40.000 ljudi okupila se u Plovdivu te preko Ihtimana došla na Kosovo. Srbi, u jačini od oko 25.000 ljudi, pošli su od Niša, te nešto prije Turaka stigli na mjesto bitke. U članku se ističe izrazita snaga turskog centra. Prvi su udarili Srbi. Oni razbijaju tursko lijevo krilo, ali odmah zatim slijedi turski protudar, koji na lijevoj strani potiskuje Srbe i omogućuje žestok napad na centar. Srbi se povlače.

»Na Kosovu su se sudarile dve države: prva je bila rastrgnuta centrifugalnim snagama unutrašnjih suprotnosti, bez jedinstvene državne misli koja bi mogla razviti sve narodne snage, — a druga je bila mlada, čvrsta i poletna, koja je svu moć države mogla pokrenuti u borbu. Tako su se na Kosovu sukobile dve različite vojske: prva je bila skup posebnih delova u labavoj međusobnoj vezi, bez zajedničke organizacije i discipline; druga, bar u svome jezgru, znalački organizovana, disciplinovana i obučena, slepo poslušna svome vodi. Prva je podlegla.« (Str. 132). Tako se isključuje mogućnost, da su Srbi podlegli zbog izdaje.

Do svojih zaključaka pisac dolazi dobro provedenom kritikom izvora, njihovom analizom i uspoređivanjem, te analogijom historijskih činjenica i događaja, koja mu je naročito poslužila u prikazu turske taktike i sastava srpske vojske. Neki problemi nisu sasvim privedeni kraju, ali toga je svijestan i sam pisac, pa on i napominje da se u ponečem oslanja na kombinacije.

Na kraju, među »Dokumentima i prilogima«, odštampana je »Direktiva druga Tita Operativnom štabu za Bosansku Krajinu od 30. VIII. 1942. godine za oslobođenje

Jajca«, prilog pukovnika Milorada Mijatovića *Napad na rudnik Lješljane kod Bosanskog Novog*, 27. jula 1941. godine, dok je major Dragan Volner dao prilog *Napad na ustaško uporište Španovicu-Dragović oktobra 1942. godine*.

Radovi ove vrste neobično su dragocjen materijal, kojim se historičar koristi kao izvorom. Zbog toga bi trebalo izbjegavati, djelomično suviše, dijaloge, izostavljanje detalja i težnju da se čitav opis da po kompoziciji umjetničke novele (prvi dio prvog priloga).

Milorad Ekmečić

ISTORISKI GLASNIK 1949. BR. 2 - 4

Prije nego što prikazem sadržaj posljednjih triju brojeva (u svemu 325 str.) organa Istoriskog društva NR Srbije, potrebno je, nažalost, istaknuti činjenicu da časopis izlazi s velikim zakašnjenjem. Posljednji broj od 1949. na primjer, izašao je tek u maju 1950., a do augusta 1950. nije još izašao ni prvi broj za 1950. Postoje bez sumnje mnogi objektivni (i subjektivni!) razlozi koji sprečavaju redovito izlaženje u 3-mjesečnim razmacima, ali bi ipak trebalo nastojati, da se taj nedostatak bar do neke mjere ukloni jer je, s obzirom na vrijedne prinose, koje je Istoriski Glasnik do danas dao historijskoj nauci, doista šteta što izlazi tako neredovito.

U prikazu pojedinih priloga iz Istoriskog Glasnika 1949, br. 2, 3, 4, bit će najprije govora o rubrici »Članci i rasprave«.

U članku *Istoriski osvrt na karakter i značaj Srpskog građanskog zakonika od 1844. godine* (br. 2) Ružica Guzina iznosi u uvodu različita mišljenja srpskih građanskih pravника XIX. st. o tom zakoniku, koji je sastavio Jovan Hadžić. Ona konstatira, da su osnovne primjedbe, koje najpoznatiji pravnici iznose, ove: 1. da je zakonik samo preradeno izdanje austrijskog zakonika, u kojem nisu uzete u obzir specifične prilike u Srbiji; 2. da je Hadžić svojim zakonikom djelovao u pravcu razaranja nekih korisnih privrednih ustanova, (patrijarhalnih zadruga); 3. da zakonik nije odgovarao interesima ni naroda ni vladajućih slojeva.

Da bi dao ocjenu zakonika kao i spomenutih primjedaba, pisac najprije ukratko govori o građanskim zakonicima kapitalističkih zemalja uopće. Njihova su sadržina pravni propisi, koji reguliraju ekonomske odnose društva u interesu buržoazije i tako prinosu sve bržem razvoju kapitalističkog načina proizvodnje.

Zatim Guzina raspravlja o razvoju kapitalističkih odnosa u Srbiji, koji se ne podudara s razvojem u zapadnim zemljama. Iz specifičnih prilika turskoga feudalnog uređenja pojavljuje se seoska, a ne gradska buržoazija kao na zapadu, i ona provodi buržoasko-demokratsku revoluciju kroz dva seljačka ustanka. Pobjeda ustavobranitelja nad Milošem doprinijela je bržem razvoju kapitalističkih odnosa u Srbiji, a tim i kapitalističkom zakonodavstvu. Srbija je dakle već prije donošenja građanskog zakonika od 1844, krenula putem kapitalističkog razvoja i imala svoju buržoaziju. Zakonik je donesen da štiti njene klasne interese i ima sve glavne karakteristike građanskih zakonika Zapadne Evrope, iako historijski put razvoja kapitalizma u Srbiji nije bio isti kao ondje.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA III

1950

BROJ 1-4

NAKLADA „ŠKOLSKE KNJIGE” / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

HISTORIJSKI ZBORNIK – GODINA III. – 1950.

I Z D A J E
P O V I J E S N O D R U Š T V O H R V A T S K E
Z A G R E B